

Міністерство культури України
Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка

РЕГУЛІЧ Ірина Вікторівна

УДК 783.2:27.535.35:271.222(477)

**НОТНА КОЛЕКЦІЯ ОТЦЯ ВОЛОДИМИРА ГАНЖУКА
ЯК ЗРАЗОК КАНОНУ ЦЕРКОВНИХ ПІСНЕСПІВІВ
БОГОСЛУЖБОВОЇ ПРАКТИКИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 17.00.03 – музичне мистецтво (мистецтвознавство)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії, теорії мистецтв та виконавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент
Коменда Ольга Іванівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри історії, теорії мистецтв
та виконавства
(м. Луцьк)

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Ясіновський Юрій Павлович,
Львівська національна музична академія
імені М. В. Лисенка,
професор кафедри музичної медієвістики
та україністики
(м. Львів)

кандидат мистецтвознавства
Прилепа Олеся Петрівна,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології імені М. Т. Рильського НАН України,
науковий співробітник відділу музикознавства
(м. Київ)

Захист відбудеться «19» лютого 2016 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.869.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства у Львівській національній музичній академії імені М. В. Лисенка за адресою: 79005, м. Львів, вул. О. Нижанківського, 5, Малий зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка за адресою: 79005, м. Львів, вул. О. Нижанківського, 5.

Автореферат розіслано «11» січня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства, професор

Н. І. Сиротинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Новітня історія України спонукає замислитися над тим, як багато необхідно ще зробити для формування зрілого українського суспільства. Одним із чинників його формування є висвітлення замовчуваних історичних постатей і подій, часто драматичних і трагічних. Важлива роль у цьому належить невідомим раніше історичним документам, які потребують осмислення, аналізу та оцінки з позицій сучасності.

Історія православної церкви в Україні радянського періоду містить багато лакун. Адже у 1950-х роках комуністичною партією СРСР було взято курс на повну ліквідацію релігії і розпочато кампанію масового нищення храмів, переслідування священників та вірних. Ці трагічні події призвели до того, що період 1950–1990 рр. в житті церкви дуже скупко висвітлено в історично-документальному відношенні. Сказане стосується й історії Луцького Свято-Троїцького кафедрального собору, з яким пов'язана діяльність і нотна колекція отця Володимира Ганжука – сьогодні *єдиний документ* з життя собору того часу.

Отець Володимир Ганжук (1919–2001) – регент, священник, церковний композитор, видатний церковний діяч Волині другої половини ХХ ст. Як особистість сформувався під впливом свого наставника – відомого діяча Української Автокефальної Церкви Полікарпа Сікорського, у 1932–1941 рр. єпископа Луцького та вікарія Волинської єпархії, а також Степана Скрипника – майбутнього патріарха Української Автокефальної Церкви Мстислава, митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького та інших борців за українську незалежну церкву. За свої національні переконання поплатився восьма роками сталінських таборів (1947–1953).

Нотна колекція о. В. Ганжука містить понад півтори тисячі піснеспівів і включає твори усіх основних церковних служб – Літургії Іоанна Златоустого, Василя Великого, Напередосвячених Дарів, Архієрейського богослужіння, утрени, вечірні, панахиди, молебнів, акафістів та окремих жанрів – стихир, тропарів, кондаків та інших. Вона містить піснеспіви, які використовувалися у щоденній практиці багатьох професійних та аматорських церковних хорів православної церкви в Україні. У дослідженні колекцію о. Володимира розглянуто як унікальне джерело матеріалу церковного співу того часу, на прикладі якого сформовано уявлення про канон церковних піснеспівів богослужбової практики в Україні, визначено його структуру та функції. Досі ці матеріали не були

об'єктом дослідницького зацікавлення. Також звертає на себе увагу відсутність в українському музикознавстві спеціального дослідження, присвяченого осмисленню процесу формування канону церковних піснеспівів богослужбової практики православної церкви в Україні, визначенню його структури та функцій. Відтак, тема здійсненого дослідження є **актуальною** як в музикознавчому, так і в національно-культурному вимірах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі історії, теорії мистецтв та виконавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у межах комплексної теми «Проблеми збереження і духовного відродження мистецтва Волині XVI–XX ст.» (протокол Вченої ради № 5 від 30.12.2010 р.; № 2 від 25.09.2014 р.).

Мета дослідження – створити структурну модель канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні шляхом систематизації колекції отця Володимира Ганжука за жанрами, типами напівів, способами обробок, хоровим складом, формами фіксації й передачі тексту, видавництвами, авторськими персоналіями та ін.

Завдання дисертаційної роботи:

- простежити розвиток категорії канону в культурологічному дискурсі, приділивши головну увагу концепції канону німецького культуролога Яна Ассмана;
- обґрунтувати поняття канону церковних піснеспівів як репертуарного списку і як музичної мовно-стильової норми;
- здійснити огляд нотної колекції о. Володимира Ганжука та в загальних рисах окреслити її культурну значущість, а також постать її власника;
- визначити структуру, процес формування та функції канону церковних піснеспівів в Україні на матеріалі нотної колекції отця Володимира Ганжука;
- висвітлити процес збирання колекції як спосіб поширення і утвердження церковно-пісенного канону;
- продемонструвати реалізацію основних функцій канону церковних піснеспівів на репертуарі колекції.

Об'єкт дослідження – канон церковних піснеспівів православної церкви в Україні другої половини XX ст. як репертуарний список творів (текстовий канон) і як норма мово-стилю (сакральний канон).

Предмет дослідження – музично-церковні піснеспіви нотної колекції отця Володимира Ганжука, що активно використовувалися у богослужбовій практиці православної церкви в Україні у другій половині ХХ ст.

Методи дослідження. Проблематика дисертаційної роботи зумовила використання комплексної взаємодії ряду наукових методів:

- культурно-історичний – при вивченні особливостей розвитку категорії канону в історії культури, а також дослідженні історії Луцького кафедрального Свято-Троїцького собору та церковного життя Волині;
- усне опитування – при вивченні біографії та діяльності о. В. Ганжука;
- моделювання, абстрагування, математичної статистики, структурно-генетичного аналізу, синтезу та узагальнення – при створенні структурної моделі канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні на основі матеріалів нотної колекції о. Володимира Ганжука та визначення функцій канону;
- герменевтично-текстологічного аналізу – у дослідженні процесу формування церковно-пісенного канону на прикладі екземплярів колекції;
- інтонаційного аналізу при визначенні функції ідентифікації канону;
- семантичного аналізу при моделюванні комунікативної функції;
- жанрово-стильового аналізу та порівняння – при визначенні функції межі канону.

Теоретичну базу дисертаційної роботи становлять:

- культурологічні та мистецтвознавчі дослідження, безпосередньо чи дотично пов'язані з проблематикою канону, його означення, типів та особливостей функціонування: С. Аверинцева, І. Аппаллової, Я. Ассмана, Р. Барта, М. Бахтіна, С. Булгакова, Г. Вагнера, В. Василика, А. Гуревича, Л. Густової, М. Давидової, У. Еко, О. Івашкіна, О. Лосєва, Ю. Лотмана, Я. Мукаржовського, М. Новакович, О. Попова, О. Потєбні, Н. Середи, В. Сидоренка, М. Трубецької, П. Флоренського, Р. Якобсона, Г. Яусса та ін.;
- праці з питань теорії та історії церковної музики давнього та новітнього періодів: Д. Антоновича, М. Антоновича, А. Васюріної, І. Гарднера, Н. Герасимової-Персидської, Т. Гусарчук, К. Загнітко, І. Задорожного, А. Єфіменко, В. Іванова, Т. Каплун, Л. Кияновської, Л. Корній, Н. Костюк, П. Маценка, Ю. Медведика, О. Осадці,

О. Прилепи, О. Путятицької, Н. Сиротинської, С. Смоленського, Н. Супрун-Яремко, Л. Терещенко-Кайдан, О. Цалай-Якименко, О. Шевчук, П. Шиманського, О. Шуміліної, Ю. Ясіновського та ін.;

- загальнотеоретичні та загальноісторичні музикознавчі дослідження з проблем інтонаційності музичного мистецтва, музичного тексту, жанру і стилю: Б. Асаф'єва, О. Зінкевич, О. Катрич, О. Козаренка, М. Копиці, І. Котляревського, М. Лобанової, О. Маркової, М. Михайлова, В. Москаленка, Є. Назайкінського, І. Пясковського, О. Самойленко, С. Скребкова, Ю. Чекана, Н. Швець-Савицької, С. Шипа, О. Шреєр-Ткаченко та ін.
- масив історичної та краєзнавчої літератури, пов'язаної з питаннями церковного життя Волині, зокрема праці В. Борщевича, І. Власовського, П. Влодека, Ю. Волошина, О. Воронина, С. Гаврилук, В. Гики, П. Карашевича, Б. Колоска, Д. Корнелюка, В. Липинського, С. Медведєва, Т. Міненко, І. Огієнка (митрополита Іларіона), В. Рожка, В. Штинько.

Матеріалом дослідження є нотна колекція регента Луцького Свято-Троїцького кафедрального собору о. Володимира Ганжука (1919–2001), що включає понад півтори тисячі церковних творів різних жанрів, у рукописах та друкованих виданнях, цінність якої полягає в тому, що вона є єдиним документальним свідченням церковного життя Волині періоду 1956–1992 рр. і вміщає музичні композиції, які репрезентують богослужбову практику православної церкви в Україні другої половини ХХ ст.

Наукова новизна роботи:

- вперше введено у науковий обіг унікальну нотну колекцію регента Луцького Свято-Троїцького собору протоієрея Володимира Ганжука;
- здійснено каталогізацію колекції;
- визначено поняття канону церковних піснеспівів як списку (текстового канону) і як норми (сакрального канону)*;
- на прикладі нотної колекції о. Володимира змодельовано багаторівневу структуру канону церковних піснеспівів богослужбової практики православної церкви в Україні другої половини ХХ ст.;

---

* Йдеться про співзвучність запропонованих нами різновидів канону таким поняттям в концепції Яна Ассмана як текстовий канон, що пояснюється як певний набір священних текстів, і канон, як те, що сакралізує, тобто результат дій, поведінки за правилами, співвіднесення результату з принципом, нормою, цінністю.

- на основі вивчення маргіналії колекції прослідковано процес формування церковно-пісенного канону, його джерела та особливості функціонування;
- на матеріалі колекції визначено й обґрунтовано основні функції проаналізованого церковно-пісенного канону, а саме – ідентифікації, комунікації та межі.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження дають змогу заповнити наявні прогалини з історії православної церкви в Україні, осмисливши богослужбову практику православної церкви в її музичному аспекті з позицій сучасності. Матеріали дисертації можуть бути використані в розробці різноманітних навчальних курсів – культурологічного, мистецтвознавчого та краєзнавчого спрямування, при підготовці підручників та посібників для навчальних закладів вищої школи. Результати дослідження можуть стати в нагоді для подальшого дослідження богослужбової практики православної церкви в Україні.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій визначено поняття, структуру, процес формування та функції канону церковних піснеспівів в Україні на матеріалі нотної колекції отця Володимира Ганжука.

Усі наукові положення та висновки належать дисертантові. Наукові публікації за темою дисертації є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи обговорювалися у роботі **вісімнадцяти** наукових конференцій:

- IV науково-практична конференція «Творчість і сучасна наука» (Львів, 2009);
- V Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська культура в добу глобалізаційних трансформацій» (Рівне, 2009);
- Міжнародна наукова конференція пам'яті О.Г. Костюка «Стиль модерн у культурі» (Київ, 2010);
- V науково-практична конференція «2012 рік: акценти метаісторії у просторі культури» (Львів, 2010);
- III Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми дослідження та збереження мистецької спадщини Волині» (Луцьк, 2010);
- VI науково-практична конференція «2012 рік: акценти метаісторії у просторі культури – 2» (Київ, 2011);

- VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська культура: стан та проблеми функціонування у світовому просторі» (Рівне, 2011);
- V Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2011);
- VI Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2012);
- VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Культурна динаміка України в світовому просторі» (Рівне, 2012);
- VI Міжнародна науково-творча конференція «Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології» (Київ, 2012);
- науково-теоретична конференція, присвячена 130-річчю з дня народження І.Ф. Стравінського «Україна – Стравінський – сучасна музична культура» (Луцьк, 2012);
- Міжнародна науково-творча конференція «Трансформаційні процеси в освіті і культурі» (Одеса, Київ, Варшава, 2013);
- науково-практична конференція в межах Всеукраїнського конкурсу вокально-хорового та інструментального ансамблевого виконавства імені Я.С. Степового «Минуле і сучасність української музичної культури крізь призму європейських класичних традицій» (Харків, 2013);
- X Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська культурно-мистецька практика в історичній ретроспективі» (Рівне, 2014);
- IX Международная научная практическая конференция «Новината за напреднали наука» (София, 2013);
- IX Mezinárodní vědecko-praktická konference «Efektivní nástroje moderních věd – 2013» (Praha, 2013);
- Всероссийская научная конференция «Художественная культура России в региональном аспекте: вчера, сегодня, завтра» (Красноярск, 2014).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у **сімнадцяти** одноосібних публікаціях, із них **шість** у спеціалізованих фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, та **дві** – в **іноземних** фахових періодичних виданнях.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (220 позицій), одного додатку на 174-х сторінках. Загальний обсяг дисертації – 383 сторінки, з них основного тексту – 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, матеріал, наукову новизну, практичне значення, окреслено теоретичну базу, особистий внесок здобувача та апробацію результатів.

Розділ 1. Канон церковних піснеспівів як предмет мистецтвознавчого дослідження. У розділі визначено вихідні позиції дослідження, його предмет – канон церковних піснеспівів богослужбової практики православної церкви в Україні, та матеріал – нотну колекцію отця Володимира Ганжука.

У підрозділі 1.1. *Інтерпретація категорії канону в гуманітаристиці ХХ ст.* простежено особливості інтерпретації категорії канону у працях П. Флоренського, С. Булгакова, О. Лосєва, М. Бахтіна, Г. Яусса, Ю. Лотмана, Г. Блума, Р. Лейбова, О. Попова, В. Сидоренка, О. Івашкіна, А. Єфіменко, Н. Середи, М. Новакович, М. Трубецької та інших. Визначено базові ознаки канону як своєрідної кількісно-структурної моделі, що має чіткі межі, відносно стабільний обсяг інформації та такі властивості як обов'язковість, нормативність та оцінковість, тобто зразковість. Зазначено, що канон може мати різновиди і відмінності в історико-хронологічному, географічному, світоглядно-естетичному, комунікаційно-функціональному, конструктивно-логічному та інших аспектах.

У підрозділі 1.2. *Основні положення концепції Яна Ассмана як теоретичне підґрунтя поняття канону церковних піснеспівів* розглянуто концепцію канону Я. Ассмана, що відіграла сутнісну роль для визначення предмету дослідження – канону церковних піснеспівів богослужбової практики православної церкви в Україні, актуалізуючи такі його сенси як системність анонімних та авторських піснеспівів, їхню інтонаційну нормативність, жанрово-стильову єдність, стосунки між собою та з іншими піснеспівами, особливості походження та функціонування. Обґрунтовано два основні значення канону церковних піснеспівів, використовуваних у цьому дослідженні: 1) як списку церковних

композиторів та списку церковних творів; 2) як музично-мовної норми, тобто мово-стилю. Обидва є проекцією в площину музичної культури таких різновидів канону, описаних Я. Ассманом, як текстовий і сакральний.

Дослідження канону церковних піснеспівів богослужбової практики православної церкви в Україні як списку передбачає розгляд кола авторів (або анонімів) та сукупності їхніх творів, схвалених до використання відповідними церковними інституціями, і в зв'язку з цим наділених вищим авторитетом. Таке значення веде свій початок від списку священних книг, сформованого в середньовіччі, несучи сенси обов'язковості, нормативності та оцінковості. Вивчення канону церковних піснеспівів богослужбової практики православної церкви в Україні як музично-мовної норми передбачає аналіз характерних мелодико-гармонічних, ладових, метро-ритмічних та композиційних засобів і прийомів, притаманних схваленим піснеспівам, спираючись на розуміння канону як сукупності певних художніх правил, прийомів та стильових норм.

Підрозділ 1.3. Колекція церковних піснеспівів о. Володимира Ганжука як приклад церковно-пісенного канону православної церкви в Україні присвячено огляду унікальної нотної колекції церковних піснеспівів отця Володимира Ганжука, що включає понад півтори тисячі піснеспівів різних церковних жанрів, і яку розглянуто в дисертації як зразок канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні радянського періоду, та основним фактам біографії отця Володимира Ганжука, зібраним в особистому спілкуванні з його родичами і знайомими.

Зокрема, зазначено, що отець Володимир Ганжук (1919–2001) був видатним церковним діячем Волині другої половини ХХ ст. Сповідував ідеї боротьби за українську незалежну церкву, які перейняв від батька – військового УНР, а потім свого наставника – відомого діяча УАПЦ Полікарпа Сікорського, через якого познайомився зі Степаном Скрипником – майбутнім патріархом УАПЦ Мстиславом та митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким. За свої національні переконання о. Володимир поплатився восьма роками сталінських таборів (1947–1953). З 1956 р. по 1991 р. працював регентом Луцького кафедрального Свято-Троїцького собору. Протистояв тотальному знищенню церкви у один з найважчих періодів її історії.

У Розділі 2. Нотна колекція о. Володимира Ганжука – структурна модель канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні, спираючись на факт наявності усіх основних жанрів православного

богослужіння, визначених базовими елементами структури канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні, досліджено нотну колекцію о. Володимира Ганжука як структурну модель цього канону.

У підрозділі 2.1. *Жанр як базовий елемент структури церковно-пісенного канону* розглянуто нотну колекцію о. Володимира Ганжука в аспекті її жанрового змісту. Виявлено, що вона включає всі основні жанри богослужінь православного обряду – вечірні, утрені, літургії та особливих служб. Найповніше в колекції представлено жанри Літургії Іоанна Златоустого. Проте виявлено достатню кількість піснеспівів вечірні, утрені, панахиди, Архієрейської служби, Літургії Василя Великого, а також піснеспіви молебнів, акафістів, хорові концерти, колядки і щедрівки, різноманітні святкові піснеспіви. Розгляд структури колекції на рівні жанрового змісту довів, що в її фондах містяться всі основні, необхідні для активної церковної практики богослужбові жанри, у кількісному співвідношенні, зумовленому практичними потребами Луцького Свято-Троїцького кафедрального собору радянського періоду.

Підрозділ 2.2. *Вторинні елементи структури: хоровий склад та способи фіксації тексту* присвячено дослідженню колекції в аспектах виконавського складу, ладо-гармонічних та фактурних особливостей піснеспівів, а також специфіки матеріальних носіїв музичних текстів. Аналіз друкованих видань колекції підтвердив, що ареал поширення канону церковних піснеспівів в Україні зосереджено в центральному і західному регіонах, найпоширенішим способом адаптації монодичних напівів до чотириголосного хорового складу є гармонізація, а серед творів колекції переважають написані для мішаного чотириголосного хорового складу, що демонструє перевагу вертикалі над горизонталлю, а відповідно мислення класичного західного типу – над некласичним східним.

Спостережено, що майже 1/5 частину колекції становлять монодії, зокрема піснеспіви знаменного, київського та грецького напівів, які містяться переважно у друкованих виданнях. Крім того, приблизно стільки ж складають рукописи, в яких переважають авторські піснеспіви, що виявляє, по-перше, – варіантно-динамічний характер канону, а саме – його здатність до локальних видозмін, по-друге, – конфліктний характер процесів всередині канону – боротьби нормодавчих і нормоборчих тенденцій (за Г. Яуссом), а також – «канону зверху» і «канону знизу» (за Я. Ассманом).

У підрозділі 2.3. *Феномен авторства* розглянуто коло авторів церковних піснеспівів колекції. Виявлено, що основою авторської частини канону церковних піснеспівів православної церкви є твори українських композиторів М. Березовського, А. Веделя та Д. Бортнянського, засновані на своєрідному національному переламленні бароково-класичних тенденцій. Особливу увагу в дослідженні приділено наявним в колекції творам українських композиторів ХІХ–ХХ ст., яких виявлено всього кілька відсотків від загальної кількості, що є доказом штучного характеру досліджуваного канону, а також домінування в ньому інтенції «канону зверху».

Доведено, що основну частину колекції у її авторській частині складають твори російських композиторів ХІХ ст., що відображає процеси русифікації церковного і громадського життя на території тодішньої України, які особливо посилювалися з кінця ХІХ ст. і тривали до кінця радянського періоду включно. Проте, серед російських авторів спостережено переважання творів композиторів петербурзької школи, яка має українську генезу (діяльність Д. Бортнянського в Придворній капелі), в якій було виховано багато українців – П. Турчанінова, Г. Ломакіна, Г. Львовського, Є. Азеєва та ін.

Розгляд авторської частини канону піснеспівів в аспекті соціального стану продемонстрував наявність авторів двох типів – професійних та аматорських (церковних) композиторів. Кількість перших в каноні значно більша. Саме вони, таким чином, можуть вважатися основними творцями авторської частини досліджуваного канону.

У підрозділі 2.4. *Збирання колекції як процес поширення і утвердження канону* простежено офіційні – через церковні інституції – і неофіційні – через особисті контакти церковних діячів – шляхи поширення канону церковних піснеспівів богослужбової практики православної церкви в Україні. Доведено вагому роль отця Володимира Ганжука у цій справі, завдяки його особистим контактам, а також тому, що він сам редагував і творив церковні піснеспіви, працював над ними як регент, проявляючи постійний інтерес та рідкісну обізнаність з корпусом напівів й авторів тощо. Обґрунтовано, що аналізований канон має також ознаки «канону знизу», тобто містить властивості когнітивного або пізнавального.

Розділ 3. Функції канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні (на матеріалі колекції о. Володимира Ганжука). У розділі визначено, охарактеризовано і на матеріалі колекції продемонстровано, як діють головні, структуротворчі функції канону

церковних піснеспівів, а саме – ідентифікуюча, комунікаційна та визначення межі, що реалізуються в площині тексту канону, його інформаційній системі та просторі культури відповідно.

У підрозділі 3.1. *Проблема мовно-стильової ідентифікації* зазначено, що ідентифікаційні властивості канону передбачають визначення і розпізнання його суттєвих мовно-стильових ознак, а також – встановлення подібності між піснеспівами на мовно-стильовому рівні та творення канону шляхом уподібнювання визначеній моделі. З метою визначити мовно-стильові ознаки досліджуваного канону проаналізовано твори Збірника церковних піснеспівів 1903 року видання (Санкт-Петербург) з колекції о. Володимира, що включає як анонімні, так і авторські твори, схвалені Синодом. У результаті виявлено систему повторюваних ознак і властивостей, яку визначено як мовно-стильовий код канону, і яка містить, передусім, мовно-стильові елементи середньовічної монодії та піснеспівів бароково-класичної доби, чим підтверджено еволюційний характер досліджуваного канону та його синтетичну якість.

Підрозділ 3.2. *Механізми комунікації* присвячено дослідженню процесів як внутрішньої комунікації канону, так і зовнішньої – комунікації його елементів із позаканонічним культурним середовищем. Зазначено, що обидва передбачають обмін інформацією естетичного, пізнавального та емоційного характеру і відбуваються за посередництвом специфічних, переважно невербальних засобів. Вказано, що генератором інформації в комунікаційній моделі канону церковних піснеспівів виступають автори піснеспівів, функцію каналу комунікації виконує церковний хор, функцію одержувача – парафіяни, а характер комунікаційного процесу церковно-пісенного канону передбачає експресивний та паралінгвістичний типи зворотнього повідомлення.

Здійснено аналіз комунікаційної моделі канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні на прикладі виконання одного з піснеспівів колекції – а саме, Канону св. Андрія Критського Д. Бортнянського – із залученням особистих спостережень автора за цим процесом як учасника церковного хору, що дало змогу визначити вплив характерних ладотональних, метроритмічних, динамічних та композиційних параметрів піснеспівів канону на психо-емоційну сферу парафіян.

У підрозділі 3.3. *Визначення межі* здійснено спробу визначення верхньої (канонізуючої) і нижньої (деканонізуючої) меж досліджуваного канону за результатами мовно-стильового аналізу одного з найрепрезентативніших жанрів колекції о. В. Ганжука – Херувимської –

за шести позиціями: соціального статусу автора (професіонал чи аматор), типу піснеспіву (оригінал чи обробка), ладових структур (модальність, тональність), тематизму (вокального чи інструментального походження), фактури (однорідної чи контрастної), форми (пісенного чи інструментального типу). Таким чином, обґрунтовано явище широкого обсягу досліджуваного канону і його толерантний характер.

У **Висновках** дисертації зазначено, що запропоноване дослідження репертуару церковних піснеспівів православної церкви в Україні в період тоталітарного режиму спирається на унікальну нотну колекцію настоятеля Луцького Свято-Троїцького кафедрального собору отця Володимира Ганжука, вперше введену автором дисертації в науковий обіг. Багатство і повнота усіх основних жанрів православного богослужіння, а також широка розповсюдженість піснеспівів колекції стали підставою її розгляду як структурної моделі канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні. Основні результати дослідження полягають в тому, що:

1. Простеживши розвиток категорії канону в культурологічно-мистецтвознавчому дискурсі, запропоновано визначення канону церковних піснеспівів як регулятивної кількісно-структурної моделі зі стабільним інформаційним обсягом та чіткими межами.
2. Виходячи з концепції канону Яна Ассмана, обґрунтовано два основні значення канону церковних піснеспівів – як корпусу піснеспівів, рекомендованих до використання у богослужбовій практиці відповідними церковними інституціями, та як мовно-стильового коду, закріпленого в текстах піснеспівів, тобто музично-інтонаційну якість, наділену сакралізуючим сенсом.
3. За спогадами очевидців записано першу біографію отця Володимира Ганжука, в якій висвітлено зміст, роль і значення його діяльності як регента, священика, церковного композитора та видатного церковного діяча Волині другої половини ХХ ст., що мужньо протистояв тотальному знищенню церкви у один з найважчих періодів її історії.
4. Зібравши з різних джерел і систематизувавши матеріали нотної колекції отця Володимира Ганжука, її представлено в дослідженні як унікальний історичний документ церковного життя Волині другої половини ХХ ст. та відображення богослужбової практики православної церкви в Україні радянського періоду.
5. Висунувши гіпотезу про те, що нотна колекція отця Володимира Ганжука є зразком канону церковних піснеспівів православної

церкви в Україні, створено структурну модель цього канону, в ході розробки якої виявлено докладну інформацію про його кількісний і якісний зміст, характер внутрішніх процесів, відношення до зовнішніх чинників, ареал побутування, способи й форми збереження та передачі інформації.

6. Джерелознавче дослідження екземплярів колекції отця Володимира Ганжука дало змогу дізнатися особливості процесу її збирання та використання у богослужбовій практиці, а відповідно – і способи поширення та утвердження церковно-пісенного канону.
7. На основі аналізу музичного тексту піснеспівів колекції та особливостей їхнього виконання простежено реалізацію основних функцій канону церковних піснеспівів – ідентифікації, комунікації та межі. Зокрема, зміст мовно-стильового коду канону підтвердив його еволюційно-синтетичну якість, а межі канону, як уособлення прагнень нормодавчої та нормоборчої тенденцій, – широкий обсяг та толерантний характер.

Таким чином, у цілому, канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні властиво:

- поєднання ознак «канону знизу» і «канону зверху», при переважанні рис останнього;
- тяжіння до структурної замкнутості, за наявності в ньому елементів локально-динамічних та глобально-трансформаційних процесів;
- значне домінування російських піснеспівів як вияв російської культурної експансії в Україні.

Результати дослідження підтверджують гіпотезу наявності в аналізованій нотній колекції ознак канону церковних піснеспівів як регулятивної кількісно-структурної моделі, представленій відповідним корпусом піснеспівів та спеціальним мовно-стильовим кодом.

У **Додатках** вміщено каталог нотної колекції отця Володимира Ганжука.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

За темою дисертації опубліковано 17 одноосібних статей, з них – шість у виданнях, внесених до переліку ДАК МОН України, 2 – за кордоном.

1. Регуліч І. Канон св. Андрія Критського Д. Бортнянського: питання жанрової поетики та структури / Ірина Регуліч //

- Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету : у 2-х т. – 2009. – Вип. 15. – Т. 1. – С. 165–174.
2. Регуліч І. Два типи Херувимських у богослужбовому каноні Української Православної церкви / Ірина Регуліч // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 5. – С. 75–89.
  3. Регуліч І. Збірник церковних піснеспівів видання Святішого Синоду (СПб, 1903 р.) як приклад творчої діяльності церковних композиторів петербурзької школи (з нотної колекції В. Ганжука) / Ірина Регуліч // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 7. – С. 153–167.
  4. Регуліч І. Твори композиторів петербурзької школи церковного співу у нотній колекції Володимира Ганжука / Ірина Регуліч // Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно. – 2011. – Ч. 3 (35). – С. 74–83.
  5. Регуліч І. Типологія канону Яна Ассмана / Ірина Регуліч // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 10. – С. 326–336.
  6. Регуліч І. Категорія канону в світовому культурологічному дискурсі / Ірина Регуліч // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – 2012. – № 2. – С. 29–35.
  7. Регуліч І. В. Маргиналии нотной коллекции отца Владимира Ганжука как документ эпохи / И. В. Регуліч // Новый университет. Серия : Актуальные проблемы гуманитарных и общественных наук. – № 6–7 (51–52). – 2015. – С. 66–71.
  8. Регуліч І. В. Маргиналии нотной коллекции отца Владимира Ганжука как документ эпохи / И. В. Регуліч // Художественная культура России в региональном аспекте: вчера, сегодня, завтра : материалы Всероссийской научной конференции, 29–30 сентября 2014 г. – 2-е изд., доп. / ФГБОУ ВПО «Красноярская

- государственная академия музыки и театра» ; гл. ред. К. А. Якобсон; науч. ред. И. В. Ефимова. – Красноярск : ФГБОУ ВПО КГАМиТ, 2014. – С. 126–135.
9. Регуліч І. Нотна колекція церковних творів прот. Володимира Ганжука: спроба характеристики / Ірина Регуліч // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 4. – С. 82–93.
  10. Регуліч І. Канон св. Андрія Критського Д. Бортнянського в аспекті поетично-музичного діалогу / Ірина Регуліч // Ставропігійські філософські студії: зб. наук. праць з філософії, психології, мистецтвознавства, культурології, педагогіки та філософії освіти. – 2010. – Вип. 4. – С. 196–211 (ULTIMA RATIO).
  11. Регуліч І. Два типи Херувимських у богослужбовому репертуарі православної церкви в Україні / Ірина Регуліч // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів. – Луцьк : Вид-во Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – С. 182–183.
  12. Регуліч І. Твори композиторів петербурзької школи церковного співу у нотній колекції В. Ганжука / Ірина Регуліч // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів (14–15 травня 2012 р.). – Луцьк : Вид-во Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2012 – С. 220–222.
  13. Регуліч І. Твори композиторів петербурзької школи церковного співу у нотній колекції В. Ганжука / Ірина Регуліч // Минуле і сучасність української музичної культури крізь призму європейських класичних традицій : зб. матеріалів науково-практичної конференції науково-педагогічних, педагогічних працівників, аспірантів та студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації України (4 квітня 2013 р.). – Х. : ХНАДУ, 2013. – С. 35–37.
  14. Регуліч І. Типологія канону Яна Ассмана / Ірина Регуліч // Трансформаційні процеси в освіті і культурі : зб. матеріалів Міжнародної науково-творчої конференції; Одеса, Київ, Варшава, 24–25 квітня 2013 р. – К. : НАКККіМ, 2013. – С. 224–226.

15. Регуліч І. Нотна колекція церковних творів прот. Володимира Ганжука / Ірина Регуліч // Матеріали за 9-а міжнародна научна практична конференція, «Новината за напреднали наука». – Т. 42. Физическа култура и спорт. Музика и живот. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2013. – С. 72–75.
16. Регуліч І. В. Нотна колекція церковних творів прот. Володимира Ганжука // Materiály IX mezinárodní vědecko – praktická conference «Efektivní nástroje moderních věd – 2013». – Díl 33. Tělovýchova a sport. Hudba a život. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o, 2013. – S. 92–95.
17. Rehulicz I. Ojciec Wołodymyr Hanzuk – właściciel kolekcji utworów cerkiewnych / Iryna Rehulicz // Twoja muza. – 2014. – №4. – S. 24–26.

АНОТАЦІЯ

Регуліч І. В. Нотна колекція отця Володимира Ганжука як зразок канону церковних піснеспівів богослужбової практики православної церкви в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво. – Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. – Львів, 2016.

У дослідженні розглянуто унікальну нотну колекцію регента Луцького Свято-Троїцького кафедрального собору отця Володимира Ганжука як структурну модель канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні. У процесі дослідження визначено шляхи формування, ареал побутування, елементи багаторівневої структури та мовно-стильовий код канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні, його відношення до позаканонічного середовища, реалізацію функцій ідентифікації, комунікації та визначення межі. Стверджено, що канону церковних піснеспівів православної церкви в Україні властиво: поєднання ознак «канону знизу» і «канону зверху», при переважанні останнього; тяжіння до структурної замкнутості, за наявності елементів локально-динамічних і глобально-трансформаційних процесів; значне кількісне домінування російських піснеспівів як вияв російської культурної експансії в Україні і свідчення штучності цього канону в українському культурному просторі.

Ключові слова: отець Володимир Ганжук, канон церковних піснеспівів, православна церква, нотна колекція, структурна модель, «канон знизу» і канон зверху», функції канону.

АННОТАЦИЯ

Регулич И. В. Нотная коллекция отца Владимира Ганжука как образец канона церковных песнопений богослужбной практики православной церкви в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – музыкальное искусство. – Львовская национальная музыкальная академия имени Н. В. Лысенко. – Львов, 2016.

В исследовании рассмотрено уникальную нотную коллекцию регента Луцкого Свято-Троицкого кафедрального собора отца Владимира Ганжука как структурную модель канона церковных песнопений православной церкви в Украине. В процессе исследования определены пути формирования, ареал бытования, элементы многоуровневой структуры, языково-стилевой код канона церковных песнопений православной церкви в Украине, его отношение к внеканонической среде, реализацию функций идентификации, коммуникации и определения предела. Утверждено, что канону церковных песнопений православной церкви в Украине свойственно: сочетание признаков «канона снизу» и «канона сверху», при преобладании последнего; тяготение к структурной закрытости, при наличии элементов локально-динамических и глобально-трансформационных процессов; значительное количественное доминирование российских песнопений как проявление русской культурной экспансии в Украине и свидетельство искусственности этого канона в украинском культурном пространстве.

Ключевые слова: отец Владимир Ганжук, канон церковных песнопений, православная церковь, нотная коллекция, структурная модель, «канон снизу» и канон сверху», функции канона.

SUMMARY

Rehulich I. V. Music Collection of the Father Volodymyr Hanzhuk as the Example of Canon of Church Hymns of Liturgical Practice of the Orthodox Church in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Arts in the specialty 17.00.03 – Music Art. – Mykola Lysenko Lviv State Academy of Music. – Lviv, 2016.

In the dissertation research it was introduced the notion of canon of church hymns as a regulatory quantitative and structural model, which has distinct limits and relatively stable volume of information. Its' following notions were characterized: list of church composers and creations, music and language standard (language-style). The first provides the consideration of canon as a certain body of hymns, recommended for use by the appropriate church institutions. The second is a certain language and style code, a specific musical and intonational quality.

Research of the canon of church hymns of the Orthodox Church in Soviet-era Ukraine was made on the material of music collection of the Father Volodymyr Hanzhuk – the single document from the history of the Lutsk Holy Trinity Cathedral of that time (data on collection and its owner was introduced to the scientific use for the first time). We indicate that the music collection of the Father Volodymyr includes all genres of principal worship service of the Orthodox rite: Divine Liturgy of Saint John Chrysostom, evening, morning, memorial services, Episcopal services, Divine Liturgy of Saint Basil the Great, prayers, acathistos, choral concerts, carols and shchedrivkas, etc. The revealed fullness of all principal genres of the Orthodox worship became the ground for consideration of the music collection of the Father Volodymyr Hanzhuk as a structural model of the canon of church hymns of the Orthodox Church in Ukraine.

Analysis of the collection's funds confirmed that the range of existence of the canon of church hymns of the Orthodox Church is concentrated in the Central and Western regions of Ukraine, and the canon itself has a dynamic, transformational character with the opposition of norm-providing and norm-resisting tendencies and the property to change under the influence of Western European classic tradition, and also the certain attraction for the structural closeness, characteristic for it.

In spite of the presence of Ukrainian composers (M. Berezovskyi, A. Vedel, D. Bortnianskyi, K. Stetsenko, O. Koshyts, M. Leontovych, S. Liudkevych, A. Richynskyi, M. Telezhynskyi etc.) in the author's part of the collection, its predominant part is consisted of creations of Russian composers, which is the evidence of the fact that the canon under consideration in Ukraine carried the

Russified character, it was artificially inculcated and belonged to the type of «canon from above». Alongside with that, the fact of creations predominance of composers of the Petersburg's School, which has Ukrainian genesis, is determined by the activity of D. Bortnianskyi in the Court Orchestra, and the composers of Ukrainian origin: P. Turchaninov, H. Lomakin, H. Lvovskyi, Ie. Azieiev etc., indicates on its concealed Ukrainian content, and the ways of expansion, including through the personal contacts of priests, regents, members of clergy, indicate on the presence of attributes of «canon from below» in it.

Upon analyzing the hymns of the collection, it was revealed the certain system of a repeated attributes and properties, which was determined as the language-style code of canon, with the help of which the process of its identification is taking place and which confirms its evolutionary character and synthetic quality. It was determined that the authors of hymns acted as the generator of information in the communication of the canon of church hymns, the choir performs the function of communication channel, the parishioners perform the function of recipient, and the character of communication process provides the expressive or paralinguistic types of reversed message. There were distinguished the principal mechanisms of communication process of the canon, which were generated by the verbal and musical texts of hymns: specific tune-tone, metro-rhythmic, dynamic and compositional parameters, with the help of which the influence on the psychological and emotional sphere of believers is performed. It was defined the limits of the canon of church hymns of the Orthodox Church: conventional demarcation lines, created by the specific, firm repetition of language-style elements, which separate the sainting from desainting and are important in the sense of canon's extent finding out, in consequence of which the conclusion about its wide extent and historical-tolerant character was made.

Generally, it was made a conclusion on that the canon of church hymns of the Orthodox Church in Ukraine the following is peculiar: combination of the attributes of «canon from below» and «canon from above» with prevailing of features of the latest; attraction to the structural closure, but at the same time the presence of the elements of local-dynamic and global-transformational processes; considerable qualitative domination of Russian hymns as a manifestation of Russian cultural expansion in Ukraine and the evidence of the artificiality of this canon in the Ukrainian cultural space.

Key words: canon of church hymns, liturgical practice, the Orthodox Church, music collection, body of hymns, language-style, structural model, norm-providing and norm-resisting tendencies of the canon, «canon from below» and «canon from above», professional composers and church composers, functions of the canon.

Підп. до друку 04.01.2016 р.
Формат 60×84¹/₁₆. Обсяг 0,9 ум. друк. арк., 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 прим. Зам. 4831.

Друк та палітурні роботи ПрАТ «Волинська обласна друкарня»
43025 м. Луцьк, просп. Волі, 27, тел. (0332) 24-25-07
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3955 від 14.01.2011 р.

